

Юлія МІСЯК,

orcid.org/0000-0002-4547-1557

*аспірант кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) misakulia@gmail.com*

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ПРОЄКТУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається актуальна проблема, пов'язана із проектуванням безпечного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти. Здійснено аналіз досліджень та наукових публікацій про роль учителя у проектуванні безпечного освітнього середовища початкової школи. Визначено, що саме педагогічний колектив виступає ключовим ресурсом становлення і розвитку в закладі освіти безпечного освітнього середовища. Сучасна школа ставить перед особистістю педагога низку вимог. Щоб проектування безпечного освітнього середовища було ефективним, особистості вчителя передусім мають бути притаманні такі риси, як емоційна рівноваженість, терпеливість, людяність, моральність. У структурі міжособистісних відносин мають переважати демократичний стиль спілкування, прагнення до співробітництва, висока самооцінка. Важливою професійною рисою педагога, яка здатна забезпечити психологічний комфорт учня, є толерантність, адже вчитель несе відповідальність за стан психічного здоров'я та самопочуття дитини у школі. Розглянуто різні підходи до визначення поняття «безпечне освітнє середовище» із психологічного, екологічного й інформаційного аспектів. З узагальненням думок різних учених сформульовано власне визначення поняття «безпечне освітнє середовище». Представлено загальні принципи безпечного освітнього середовища. Охарактеризовано психологічно безпечне освітнє середовище з позицій усіх суб'єктів освітнього процесу: учнів, батьків, учителів. У роботі подано основні завдання, які постають перед педагогами щодо проектування безпечного освітнього середовища в початковій школі. Подальші наукові дослідження полягають у розробленні моделі проектування безпечного освітнього середовища початкової школи.

Ключові слова: *освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, проектування безпечного освітнього середовища.*

Yuliia MISIAK,

orcid.org/0000-0002-4547-1557

*Postgraduate Student at the Department of Pedagogy,
Psychology, Primary Education and Education Management
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) misakulia@gmail.com*

THE TEACHER'S ROLE IN DESIGNING A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR PRIMARY SCHOOL

The article considers a topical issue related to the design of a safe educational environment for general secondary education. An analysis of research and scientific publications on the role of teachers in designing a safe educational environment for primary school. It is determined that the teaching staff is a key resource for the formation and development of a safe educational environment in the educational institution. The modern school has some requirements for the personality of the teacher. In order for the process of designing a safe educational environment to be effective, the personality of the teacher must first of all have such traits as emotional balance, patience, humanity, morality. The structure of interpersonal relations should prevail democratic style of communication, the desire for cooperation, high self-esteem. Tolerance is an important professional trait of a teacher that can provide psychological comfort to the student, as the teacher is responsible for the child's mental health and well-being at school. Different approaches to the definition of “safe educational environment” from the psychological, environmental and informational aspects are considered. Summarizing the views of various scientists, formulated their own definition of “safe educational environment”. The general principles of a safe educational environment are presented. The psychologically safe educational environment is characterized from the standpoint of all subjects of the educational process: students, parents, teachers. The article presents the main tasks facing teachers in designing a safe educational environment in primary school. Further research is to develop a model for designing a safe educational environment for primary school.

Key words: *educational environment, safe educational environment, design of safe educational environment.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні безпечність освітнього середовища постає одним із найактуальніших питань.

Освітнє середовище повинно бути безпечним для успішної реалізації освітнього процесу й особистісно-професійного розвитку всіх учасників цього середовища.

Одним із понять, визначеним Законом України «Про повну загальну середню освіту», є «безпечне освітнє середовище» – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають завдання учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних і будівельних норм і правил, а також психологічного насильства, приниження тощо (Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020).

Ухвалення Концепції «Нова українська школа» передбачає докорінне реформування загальної середньої освіти, реалізацію права дітей на якісну освіту у сфері здоров'я й безпеки та забезпечення навчання учнів на основі розвитку життєвих навичок, підготовки педагогічних працівників на засадах компетентнісного підходу, створення безпечного для дитини освітнього середовища.

Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків, визначено одним із дев'яти компонентів Нової української школи (Концепція «Нова українська школа», 2016).

Ключовою умовою успішної самореалізації сучасної особистості є потреба в безпечній освіті та безпечних умовах навчання. Значну роль у проектуванні безпечного освітнього середовища закладу освіти відіграють науково-педагогічні працівники, викладачі.

Саме актуальність проблеми дослідження зумовила вибір теми статті «Роль учителя у проектуванні безпечного освітнього середовища початкової школи».

Аналіз досліджень. Проблеми проектування безпечного освітнього середовища досліджували як вітчизняні (Г. Костецька, О. Обозова й інші), так і закордонні вчені (І. Баєва, Л. Гаязова, Л. Сидорова, В. Пилипенко, Г. Коджаспірова й інші). Але вищезгадані дослідники здебільшого висвітлювали окремі аспекти даної проблеми, не акцентували увагу на ролі педагога щодо проектування освітнього середовища в аспекті його безпеки.

Мета статті – визначення загальних характеристик поняття «безпечне освітнє середовище» та його складових частин, завдань педагога щодо

проектування безпечного освітнього середовища дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Освітнє середовище повинно бути безпечним для всіх його суб'єктів, адже без цього неможливе функціонування закладу освіти загалом.

Науковець Л. Гаязова розглядає поняття «безпечне освітнє середовище» як стан організаційних, просторово-предметних і соціальних аспектів освітнього середовища, який, окрім забезпечення життя і здоров'я суб'єктів освіти, виступає необхідною умовою для розвитку і формування особистості і забезпечує правову, соціальну, психологічну, інформаційну захищеність студентів, науково-педагогічних працівників, батьків (Гаязова, 2011: 28).

Під безпечним освітнім середовищем Л. Сидорова розуміє середовище прогнозування, виявлення й усунення на різноманітних рівнях небезпек та ризиків досягнення якості освіти (Сидорова, 2008).

Науковець В. Пилипенко розглядає комплексну безпеку закладу освіти, яка визначається як стан захищеності тих, хто навчається, та працівників закладу освіти від загроз соціального, техногенного і природного характеру, та гарантує його безпечне функціонування (Пилипенко, 2006).

Комплексну безпеку освітньої установи Г. Коджаспірова розуміє як стан захищеності освітньої установи від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного та природного характеру, що гарантує його безпечне функціонування (Коджаспірова, 2008).

Отже, на сучасному етапі дослідження понять «безпека» й «освітнє середовище» відсутній єдиний підхід до визначення поняття «безпечне освітнє середовище» та виділення його компонентів. Це зумовлене наявністю різних підходів до розуміння його сутності. Ідеться про психологічний, екологічний та інформаційний аспекти цього поняття.

Спільним є розуміння загальних принципів безпечного освітнього середовища, до яких відносять:

- формування суб'єкт-суб'єктних відносин;
- співпрацю як спільну діяльність, спілкування і взаєморозуміння, взаємну підтримку;
- суб'єктність і діалогізацію відносин, становлення особистісних зв'язків між учасниками навчального процесу;
- шанобливе, доброзичливе ставлення до особистості.

Психологічні аспекти безпечного освітнього середовища розглядають у своїх дослідженнях

чимало науковців (І. Баєва, Є. Лактіонова, Л. Гаязова, Г. Коджаспірова, В. Рубцов та інші).

«Освітнє середовище є психолого-педагогічною реальністю, яка містить спеціально організовані умови для формування особистості, а також можливості для розвитку, включені в соціальне і просторово-предметне оточення, психологічною сутністю якої є сукупність діяльнісно-комунікативних актів і стосунків учасників освітнього процесу. Фіксація даної реальності можлива через систему стосунків суб'єктів, які беруть участь у ній» (Рубцов, Баєва, 2008: 5).

Учені торкаються проблеми психологічної безпеки, проводять аналіз ситуацій, які виникають у навчальному процесі. Вищезгадані дослідники вважають, що психологічно безпечне освітнє середовище необхідно розглядати з позицій кожного суб'єкта освітнього процесу: учнів, батьків, учителів. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити найбільш істотні характеристики психологічно безпечного освітнього середовища.

З позиції учнів це: доброзичливе і шанобливе ставлення вчителя й інших учнів; гарний настрій і самопочуття; можливість висловлювати власну думку і проявляти ініціативу; позитивна оцінка навчальної діяльності; можливість звернутися по допомогу.

З позиції батьків: доброзичливе ставлення до дитини вчителя й інших дітей; наявність у дитини мотивації і бажання вчитися; її гарне самопочуття і позитивний емоційний настрій; високий рівень знань, умінь і навичок; професіоналізм учителя; урахування реальних інтересів дитини в освітньому процесі; належний рівень матеріально технічного оснащення школи.

З позиції вчителя це: задоволеність досягненнями своїх учнів і власною педагогічною діяльністю; повага від дітей, батьків, колег, адміністрації; відсутність емоційного та професійного вигорання, бажання і можливість самовдосконалення; задоволеність організацією і матеріально-технічним забезпеченням освітнього процесу.

Якщо взяти до уваги екологічні аспекти безпеки освітнього середовища, варто звернути увагу на дослідження С. Совгіри, яка під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи» (Совгіра, Гончаренко, 2015).

Автор описує причини зміни характеру взаємодії особистості і навколишнього світу при-

роди, що вплинули на зниження захищеності від негативного впливу екологічних чинників в освітньому процесі, серед яких такі:

- докорінне перетворення більшості видів діяльності в сучасному суспільстві;
- збільшення темпів зміни одних умов функціонування освітнього процесу якісно іншими;
- загальна урбанізація, відторгнення людини від природного світу природи;
- бурхливий розвиток інформаційних технологій, здатних замінювати природний освітній простір на віртуальний;
- надмірне прагнення до стандартизації виразних характеристик об'єктів і явищ (Совгіра, Гончаренко, 2015).

Дослідження інформаційних аспектів безпечного освітнього середовища показує, що проблемою інформаційної безпеки вчені цікавляться вже давно, проте проблема інформаційної безпеки інформаційного освітнього середовища залишається малодослідженою й актуальною в наш час. Дослідниця Н. Кириленко вважає, що особливо гостро стоїть проблема інформаційної безпеки у сфері освіти через її інформатизацію, бо саме через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті відбувається масовий, глобальний вплив на людину (Кириленко, 2012: 150).

Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище авторка виокремлює: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване поширення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо.

Узагальнення думок зазначених авторів дає підстави констатувати, що безпечне освітнє середовище – це середовище, яке сприяє ефективному безпечному процесу розвитку, виховання, навчання і професійного становлення особистості. Надалі будемо розглядати поняття «безпечне освітнє середовище» як умову, необхідну для організації успішного розвитку особистості в безпечному середовищі, яке формуватиметься на гуманістичних засадах, визнанні безумовної цінності кожної людини, даватиме поштовх до її успішної реалізації.

Серед відомих підходів щодо проектування безпечного освітнього середовища варто виокремити позицію Г. Костецької, яка вбачає важливою умовою проектування безпечного освітнього середовища усвідомлення адміністрацією

та науково-педагогічними працівниками закладу освіти сутності та структури такого середовища, урахування педагогами у процесі професійної діяльності взаємозв'язку між його компонентами. Дослідниця наголошує, що саме педагогічний колектив виступає ключовим ресурсом становлення і розвитку в закладі освіти безпечного освітнього середовища (Костецька, 2014: 49–51).

У проєктуванні безпечного освітнього середовища на рівні навчальної установи та відповідно до вимог Концепції «Нової української школи» виникає потреба у висококваліфікованих педагогах, які є активними і компетентними у своїй справі, також вирізняються своєю креативністю, володіють критичним мисленням, здатні впроваджувати педагогічні інновації та генерувати нові ідеї щодо підвищення ефективності функціонування освітнього середовища закладу освіти.

Тому виділяємо основні завдання, які постають перед педагогами щодо проєктування безпечного освітнього середовища в початковій школі:

- виявлення чинників, що визначають виникнення і дію стресів в умовах школи;
- відпрацювання системи узгоджених поглядів і уявлень педагогів, психологів, батьків на освітнє середовище як комфортне, сприятливе для соціалізації, навчання і розвитку сучасної дитини;
- обґрунтування ефективних умов проєктування безпечного освітнього середовища і вимог до їх ефективного впровадження, зокрема й системи завдань і дій, для кожного учасника освітнього процесу;
- обґрунтування комплексу методів і технологій для роботи педагогів, психологів, управлінців, батьків, дітей в умовах виникнення стресів, а також із метою їх профілактики в освітньому процесі в закладі освіти;
- створення методичних рекомендацій для вчителів, психологів, керівників, батьків щодо організації комфортного безпечного середовища в освітній установі.

У результаті узагальнення результатів досліджень можна виділити умови проєктування безпечного освітнього середовища в початковій школі, як-от:

– цілеспрямований професійний вплив кожного учасника освітнього процесу на формування безпечного освітнього середовища, на гуманізацію відносин між учасниками освітнього процесу;

– допомога учням щодо вирішення актуальних питань життєдіяльності, а також соціалізації в умовах освітнього процесу (утруднення, особистісні та міжособистісні проблеми, проблеми соціально-емоційного характеру, проблеми з вибором видів діяльності);

– запобігання гострим деструктивним проблемам у розвитку учня протягом навчального дня;

– ефективне впровадження різноманітних інноваційних методів і технологій роботи в умовах стресової ситуації;

– підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності педагогів, психологів, батьків, а також учнів, зокрема й опанування ними технологій індивідуальної та групової роботи в умовах стресової ситуації.

Висновки. Роль педагога у проєктуванні безпечного освітнього середовища початкової школи є однією із ключових, оскільки він має можливість активно впливати на це середовище шляхом формування в учнів навичок безпечної міжособистісної взаємодії.

Саме вчитель відіграє неабияку роль у вихованні в особистості цінностей, важливих у формуванні безпечного освітнього середовища, створенні сприятливої психологічної атмосфери в освітньому середовищі, формуванні в особистості школяра культури безпечної поведінки, сприяє саморозвитку особистості школяра. Усе це є невід'ємною частиною формування культури безпечної поведінки школяра, що є ключовим елементом у проєктуванні безпечного освітнього середовища початкової школи.

Завдання подальших наукових досліджень у даному напрямі полягають у розробленні моделі проєктування безпечного освітнього середовища початкової школи, підготовці науково-педагогічних працівників до гарантування безпеки освітнього середовища, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці умов для підвищення безпеки освітнього середовища в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаязова Л. Обеспечение комплексной безопасности образовательной среды и ее психологическое сопровождение. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. Санкт-Петербург, 2011. № 142. С. 27–32.
2. Кириленко Н. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи* : матеріали Третьої міжнародної науково-практичної конференції : у 2-х ч. / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут

педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. ; за ред. М. Козяра, Н. Ничкало. Львів : ЛДУ БЖД, 2012. Ч. 1. С. 149–151.

3. Коджаспирова Г. Психолого-педагогическая культура педагога как ведущий фактор безопасности образовательной среды. *Безопасность образовательной среды* : сборник статей. Москва : Экон-Информ, 2008. 20 с.

4. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 16.03.2021).

5. Костецкая Г. Средовый подход в образовании : безопасная образовательная среда современной школы. *Молодой ученый*. 2014. № 18.1. С. 49–51.

6. Пилипенко В. Обеспечение комплексной безопасности в образовательном учреждении : Теория и практика. Москва : Айрис-Пресс, 2006. 192 с.

7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463–ІХ (зі змінами № 764–ІХ від 13 липня 2020 р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.01.2021).

8. Рубцов В., Баева И. Психологическая безопасность образовательной среды как условие психосоциального благополучия школьника. *Безопасность образовательной среды* : сборник статей. 2008. Ч. 1. С. 5–11.

9. Сидорова Л. Проектирование педагогических ситуаций как средство организации безопасной образовательной среды педагогического колледжа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2008.

10. Совгіра С., Гончаренко Г. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі. *IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Миколаїв, 23–24 квітня 2015 р. Миколаїв, 2015. С. 205–208.

REFERENCES

1. Gayazova L. A. Obespechenie kompleksnoj bezopasnosti obrazovatel'noj sredy i ee psihologicheskoe soprovozhdenie [Ensuring complex safety of the educational environment and its psychological support]. *Izvestiya RGPU im. A. I. Gercena. Sankt-Peterburg*. 2011. № 142. S. 27–32 [in Russian].

2. Kyrylenko N. M. Problemy informatsiinoi bezpeky osvitnoho seredovyschha vyshchoho navchalnoho zakladu [Problems of information security of the educational environment of a higher educational institution]. *Informatsiino-telekomunikatsiini tekhnologii v suchasni osviti : dosvid, problemy, perspektyvy : tretia mizhnar. nauk.-prakt. konf. : [v 2 ch.]*. Ch. 1. Lvivskiy derzhavnyi universytet bezpeky zhyttiediialnosti, Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy ta in. ; za red. M. M. Koziara, N. H. Nychkalo. Lviv : LDU BZhD, 2012. S. 149–151 [in Ukrainian].

3. Kodzhaspirova G. M. Psihologo-pedagogicheskaya kul'tura pedagoga kak vedushchij faktor bezopasnosti obrazovatel'noj sredy [Psycho-pedagogical culture of the teacher as a leading factor of safety educational environment]. *Security educational environment : sb. statej*. Moskva : Ekon-Inform, 2008. 20 s. [in Russian].

4. Kontsepsiia "Nova ukrainska shkola" [The concept of the "New Ukrainian School"]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

5. Kosteckaya G. A. Sredovyy podhod v obrazovanii : bezopasnaya obrazovatel'naya sreda sovremennoj shkoly [An environmental approach to education: a safe educational environment for a modern school]. *Molodoy uchenyj*. 2014. № 18.1. S. 49–51 [in Russian].

6. Pilipenko V. F. Obespechenie kompleksnoj bezopasnosti v obrazovatel'nom uchrezhdenii. Teoriya i praktika [Providing comprehensive security in an educational institution. Theory and practice]. Moskva : Ajris-Press, 2006. 192 s. [in Russian].

7. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 r. № 463–ІХ (iz zminamy № 764–ІХ vid 13.07.2020 r). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

8. Rubcov V. V., Baeva I. A. Psihologicheskaya bezopasnost' obrazovatel'noi sredy kak uslovie psihosotsial'nogo blagopoluchiya shkol'nika [Psychological safety of the educational environment as a condition for the psychosocial well-being of the student]. *Security educational environment : sb. statei*. 2008. CH. 1. S 5–11 [in Russian].

9. Sidorova L. Z. Proektirovanie pedagogicheskikh situacij kak sredstvo organizacii bezopasnoj obrazovatel'noj sredy pedagogicheskogo kolledzha [Projecting of pedagogical situations as a method of the organization of the pedagogical college safe educational environment] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Irkutsk, 2008 [in Russian].

10. Sovhira S. V., Honcharenko H. Ye. Problemy ekolohichnoi bezpeky yak osnovy zhyttiediialnosti osobystosti v osvitnomu seredovyschhi [Problems of ecological safety as a basis of vital activity of the person in the educational environment]. *IV Vseukrainski naukovy chytannia pamiati Serhii Tereshchuka* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu (Mykolaiv, 23–24 kvit. 2015 r.). Mykolaiv, 2015, S. 205–208 [in Ukrainian].